

Департамент образования Мэрии г. Грозного
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 31» г. Грозного
(МБОУ «СОШ № 31» г. Грозного)

Соьлжа-Г1алин Мэрин дешаран Департамент
Соьлжа-Г1алин муниципальни бюджетни йукъардешаран хьукмат
Соьлжа-Г1алин «Йуккьера йукъардешаран школа № 31»
(Соьлжа-Г1алин МБЮУ «ЙЙШ № 31»)

ВЫПИСКА ИЗ ОСНОВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ
ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (ООП ООО)

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

(ID 17133214)

учебного предмета «Чеченская литература»

Уровень общего образования: основное общее образование

(7-8 классов)

Составитель: Акрашева К.Д.-
учитель чеченского языка и литературы

п. Шейха-Изнаура Несерхоева, 2023

1. КХЕТОРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Іалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похІмаш кхио а, коьрта гІиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзІан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гІиллакхе-этикин а кхиаран тІегІа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьІна а девзаш, литература Іаморо шеггахь къонахчун амал кхиайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамІаш а, предметан чулацам а, программин хІора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал арахьарчу гІуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаятта авторийн дешаран программаш хІитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хІотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хІитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Іамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дІасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гІирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Іаморо дІалоцу личность кхиоран процессехь коьрта меттиг, иштта Іаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гІиллакхе амал, кхоллараллин похІма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гІо до къоначу тІаьхьене къоман исторически зераш дІакховдорехь а. Билгал йолу Іалашонаш кхочушІаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тІекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догІуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорІан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тІекхиарехь а, шеца иза ІалашІарехь а ша-тайпана эстегикин гІирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Іамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дІахьучу йукъардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Іаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстегикин

гІуллакхдар а долу, йозанан къамелан гІуллакхдар ду; нохчийн литература тІехъажийна йу Илманан агІонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша- тайпанчу маттахь дуьйций хайитарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгІа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хІуманан кеп хІотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тІаьхьенера тІаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн обьдангаллин а, эстетикин а ламасташ дІакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушийн йеза роІера Іалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агІонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхьежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.
- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогІу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тІе ваккхар, къоман культурин тІаьхьалонна йукъавалор.
- къоначу тІаьхьенехь дІайахначуй, карарчуй, йогІур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;
- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегяхь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тІехъажийна роІера хьесапаш кхочушдан:

- тІаьхьенера тІаьхьене историко-культурни, обьдангаллин, гІиллакхийн мехаллаш дІакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьІнех кхетар;
- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьобьдангаллин а, материальни а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;
- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;
- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, обьдангаллин а маьІна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;
- Іер-дахарехь а, дешаран процесехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;
- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хІоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;
- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дІалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;
- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хIоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программи буха тIехь, иза лерина йу дешаран 338 сахътана (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 66 с.). Программин инвариантивни дакъош Iаморна лерина 296 сахът ду. Белхан программа вариативни декъана программа хIоттийнчу авторша хаьржинчу говзаршна лерина йолу йешаран хенан резерв лаьтта 54 дешаран сахътах.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церам авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

5 класс

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хIетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кIант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦIен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бIешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

И. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

И. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угIуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

И. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».
Д. Кагерманов. «ДоттагIалла».
Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла».
Ж. Махмаев. «Буьйсанан гIулчаш».
В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».
Дикаев М. «БIаьстенан аматаш».
Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бIешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев. Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь».

Кхечу кьаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.).

6 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз».
«Ницкъ болу Солса».
«Гермачигара наьрташ».
«Наьрт-аьрстхой кхерор».

Нохчийн йаздархойн говзарш

І. Гайсултанов «Нийса кхиэл».
Х. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий».
Х. Ошаев «Чайра».
І. Мамакаев. «Дагалецамаш».
Х. Сайдуллаев. «Ненан бIаьрхиш».
М. Сулаев. «КIанте».
Х. Эдилов. «Ненан безам».
А. Джунаидов «Белхи».
А. Айдамиров. «Вина мохк».
Р. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».
Х. Саракаев. «Ирсе бIаьрхиш».
Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор».
Ш. Окуев. «БIаьсте».
М. Кибиев. «Меттан сий».
М. Дикаев «Сан бахам».
Ш. Рашидов. «Ломара цIе».
Э. Мамакаев. «ХIорд».
Ж. Махмаев. «Iаьржачу баьпкан юьхк».
С. Дакаев «ТIамех ловзар».
М. Бексултанов. «Некьлацар».
М. Ахмадов. «Телефон».
С. Мусаев «Даймахке боьду некь» .

Кхечу къаьмнийн литература

Важа Пшавела. «Хьозалдиг».

3. «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Коьртачу школахъ «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой роІера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехъ кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехъ цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца доІуш махиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалыйна тІе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехъ.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехъ декхарийлахъ ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дІахІитта, шайн гІуллакхдарехъ гулдина зераш шордан а, церан буха тІехъ кхетош-кхиоран гІуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахъ кху декьахъ а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехъ жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тІецалацар; адаман дахарехъ тайп-тайпана социале институташа дІалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гІуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллахъ дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гІуллакхаллахъ (волонтералла, нахана гІо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукьараллахъ Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Іамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хІума хеташ хилар: Іилманан, искусствон, спортан, технологин, тІеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Іаламан тІаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехъ дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохъ а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехъ а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукьараллица а маьрша, жоьпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен кьоман а, кхечу кьаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тӀеӀаткьамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкьан кхолларалла а маьӀне хетар, тайп-тайпанчу искусствоскахь шен меттиг каро хьажар а.

• **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хӀума йаар, гигиена ларйар, садаӀаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хӀуманаш лелор дитар (кьаьркьа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегӀан а, синан а могошалла талхош йолу хӀуманаш цалелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Ӏаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокьехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дӀа а шен Ӏалашонашка дӀаэхар; шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар; шен синхаамаш шегяхь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар; стаг гӀалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гӀалаташ тӀелаца хаар, уьш нисдан деза хьажавезар.

• **кьинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахӀиттийна декъарш кхочушдан Ӏалашонца жигара дакьалацар (добзалехь, гӀалин, кӀоштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а гӀуллакх а, болх а дӀаболо, дӀахӀотто хаар, тайп-тайпана гӀуллакхаллин план хӀотто а, иза кхочушийн а Ӏамар, тайп-тайпана кьинхьегаман корматаллаш Ӏамор, корматаллин йукъараллехь дӀатарвала, ваза.

• **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Ӏаламан а, Ӏилманийн а хааршна тӀе а тевжаш, гонахьарчу Ӏаламан хьокьехь хьалхахӀуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Ӏаламан пайдехь хин долу гӀуллакхаш дӀадахьа план хӀоттор, экологин культурин тӀегӀа лакхадаккхар, экологин кӀорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушийн некъаш лахар, гонахьара Ӏалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакьалацар, Ӏаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зӀе латтош волу гражданинан маьӀна довзар, экологин хьежамашна лерина гӀуллакхаллехь жигара дакьалацар.

• **Ӏилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Ӏилманан системехь адам а, Ӏалам а, йукъаралла а кхиар толлучу хьежамашна тӀе а тевжаш, адаман Ӏаламца а, йукъараллица а йолу зӀенаш а, дуьне довзаран гӀирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Ӏамар, талламийн зерийн оила йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дӀабахьар.

Йукъараллин а, Ӏаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамӀаш:

Добшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь леларан бакьонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокьехь добзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг кьасто хаар;

билгалдоцу хъелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца доьшучаьргахь зле латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хъелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адамашка а хьобжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектх, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитх кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар; коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор; гонахьарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхьенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуьхьало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хъелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараи карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараи:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахьанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехь сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшах йустар, уггаре гIолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараи:

- довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;
- догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;
- шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;
- ша хIоттийнчу планаца талламан бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахьанин-талламан уьйраш къастор
- Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;
- дIабаьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамIийн ша формулировка йар, хиллачу жамIийн бакъхиларан мах хадоран гIирс бевзаш хилар;
- процессаш, хиламаш, церан тIаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хъелашкахь а, контекстехь а церан

кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

- хьалха хИттийна дешаран декхарш а, тIейихкина критереш а кхочушийн хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гIирсех пайдаэца,
- харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,
- цхьаьна йогIу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дIагайта йогIуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;
- хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараиш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Iалашоне а, къамел даран хьелашка хьаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а дIагайта, къамел даран невербале гIирсаш бовза, социале билгалонийн маьIнех кхетар, Iотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Iотбаккхамаш кIадбан, бартбан, кхечеран Iалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, овздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догIуш долу хаттарш хИттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хьаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хьаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хIоттор.

Шен лаамехь гIуллакх дIадахьар: билгал йолу проблема кхочушийш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а гIолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хIоттийна Iалашо кхочушийарехь тобанца кхочушийн йезаш хиларан бух бало, цхьаьна дечу гIуллакхан Iалашо тIеэца, и кхочушийн дараиш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх дIасхьабекъа, бартбан, процесс а, жамIаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маьIна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тIедилларш кхочушдан, муьтIахь хила, цхьаьна бечу белхан дIахIоттаран план хIотто, цу балха йукъахь хIораннан меттиг къасто, белхан Iалашонаш вовшашна йукъахь, хIораннан тароне хьаьжжана, дIасхьайекъа, тобанан декъашхошца белхан Iалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамI дуста, белхан жоьпалле дакъа схьаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараиш карадерзор:

Ша шен къепе хIоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тIелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Iамочу объектех хийначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жоьпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богIуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамIийн бахъанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гIуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гIалаташ къасто, Iалашонан а, хьолан а жамIца богIу мах хадо.

Эмоциале интелект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахъанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хЮотто, кхечун бахъанех, Галашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гГалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долуга хЮума тергонехъ латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамІаша гайта деза:

- 1) кхин дІа шен кхиарехъ ненан меттан литература йешаран а, Іаморан а ладамаллех кхетар; хЮокху дуьнен чохъ ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гГирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хъашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агЮор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Іаморан буха гІехъ ненан мотт Іаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;
- 4) шен хетарг аргументашца дІаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахъ йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахъ, хЮуманан хъесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохъ дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хЮоттор;
- 5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор;
- 6) Іилманан а, гІуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехъ гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамІ: доьшуш верг кхета йешаран маьІналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамІ: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехъ къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьІнаш довзуьйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бІешаран нохчийн йаздархойн, XXI бІешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Іамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хъежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гГирсаш бевзаш хилар, оьздангаллехъ ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Іаморехъ нохчийн меттан таронаш кІезиг цахиларх кхетар а.

ЖамІ: адамийн йукъара проблемаш йовзарехъ зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Іема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гІиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхІотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхІотторан гІирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгІначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дІайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дІаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахъ йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахъ, хІуманан хьесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохъ дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хІоттор;

ЖамІ: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дІахІотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зІенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оьздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синьоьздангаллин мехаллашна тІаьхьа вазар/йазар а, Іамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамІ: доьшуш верг Іема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Іамийнчу говзарийн тематикица йоьзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цІеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахъ сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гІирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехъ долчу церан маьІнех кхетар (филологин агІонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехъ литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Іилманан а, гІуллакхан а, публицистичкин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехъ гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамІ: доьшуш волчо карадерзадо, маьІна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстах къасто Іема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехъ хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамІаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культу reshца йолчу диалоган контекстехъ нохчийн къоман оьздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туьйранийн, кицанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахъ Даймахках а, Іаламах а лаьцна чукъуьйлу ойланехъ нохчийн къоман культурин а, оьздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.
- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахъ нохчийн фольклоран а, литературин а, культурин а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахъ доьзалийн мехаллашкахъ

къабстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;

- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;
- тIехъажадечу хаттарийн буха тIехъ фольклоран а, литературин а текстан маъIнин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жопаш лучу форматехь историко-культурин комментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.
- проектни-талламан гIуллакхаллин хьокъехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамIаш и дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туйранийн а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а тIегIанехь царна йуккъехь зIе таса;
- Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;
- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурин контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.
- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царах терра долу нохчийн къоман гIиллакх-оздангаллин координатехь долу кхийолчу мехаллех а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнехь йуьхьанцара кхетам хила,
- тIехъажадечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха тIехъ фольклоран а, литературин а текстан маъIнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жопаш лучу форматехь историко-культурин комментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хьехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.
- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

4.НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Деъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Добьшуш хилла кIант. «Барзо Iахарца мохк кьовсар». Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хIетал-металш. Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: Iер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. Iер-дахаран темица догIу туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхIиттор. «Борз а, Iахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХIокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цIейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агIор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хIиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хIуманна кархдолуш тIах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Iовдал, кIиллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Iехийна, кхерийна уьдуш йа дойъуш нисло. Лом а, ЦIокъалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста кьиза Iазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тIехь. Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллеори йалорца гойту адамийн кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатиин леларех пайдаоьцу адамийн амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Iорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь	11	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу. Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туьйранин поэтика (терминаш ца йалош), туьйра жанр санна, туьйранин тайпанаш, туьйранин композици, дустарш, йухааларш, дIадолор, чаккхе, туьйранин кульминаци, гипербола, эпитет, туьйранин вариантла.				
Дерриг:		11	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Литературин туьйранаш: Саидов Б. «Майра кIант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамиин дахарехь оцу кхетамийн маьIна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦIен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тIечIагIдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор. Гацаев С. «Чкьобрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тIехь кхоьллина туьйра. Чкьобрдигаца жоьра-бабин кьийсам - дахар дуюьхьа кьийсам. Жоьра-бабин тIехь баьккхина толам а, шена тIехь баьккхинарг а. Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьIна. Туьйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цхьайолчу персонажийн шех бIобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хIилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранин вариантла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш	9	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	XX бIешаран литература: Бадугев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаьржаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла. Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр	33	1	2	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Чеченский» це йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг. Сулейманов А. «Борз йу угIуш» / (стихотворени). Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахмадан музей чу виртуальни экскурси йар. Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор. Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар). Йалтийн тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар. Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» це йолчу гулар йукъара). Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор). Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам. Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» / « (стихотворени). Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар, Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар). Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар. Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а. Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне. Кхиазхочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а. Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла. Дикаев М. «Блаьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Iалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж. Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалгIахь» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дIалоцу меттиг Турпалхочун синьобздангаллин амат. Кьинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуьхьалхIоттор. Берий оьмарехула историн хиламаш йухаметтахIоттор. Говзаран самукъане дIадолор.				
2.3	XXI бIешаран литература: Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь». ТIом дIабаьллачул тIаьхьа Нохчийчоь меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметтахIоттор. Республикин бахархойн сирла йаххьаш. ТIекхуьу чкъор шен къоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синбайьаме хьал гайтаран гIирс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Iаламан дуьне тIалам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн добзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар.	7	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Берийн журнал «Стегад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар.				
Дерриг:		49	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. Жамдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	2	0	
8.3	Контрольни болх /Тестиновани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизованни контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

6 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам	Электронни дешаран ресурс.
------------------	--	---------------------------	-----------------------------------

		Декъан сахъаш	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Нарт-орстхойн паччахь Наураз» / «Ницкъ болу Солса», «Гермачигара наърташ», «Наърт-аърстхой кхерор». Исторехь баъхначу наха лелийнчу гӀуллакхех, историн хиламех лаьцна дийцарш. Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ). Наърт-аърстхойх лаьцна дийцарш. Халкъо наърт-аърстхойшца латтийна кыйсам. Латта къуьйсуш къоман векалша наърт-аърстхойшца латтийна психологически а, хьекъале а кыйсам. Литературин теори: наъртийн эпос, гипербола, дустар, синедездор, йухааларш.	7		1	https://desharkho.ru http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7		1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Гайсултанов И. «Нийса кхиэл», «Барзо амалш ца хуьйцу» (басня). Йукъараллин проблематика. Бакъдерг – лекха ду харцдолчул. ДогцӀеначу белхахочун хьекъал а, кхетам а. Сатуев Хь. «Ломмий, цхьогаллий» / (басня). Баснийн дидактикин хьажам. Баснешкахь адаман синсакхталлаш Юрайахар. И. Гайсултановн, Х. Сатуевн, И. Крыловн. баснийн цхьатералла а, белла а. Баснийн сюжет. Мораль. Аллегогри. Литературин теори: баснин жанр, аллегогри, мораль. Баснин персонажаш.	4		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Ошаев Х. «Чайра» (дийцар). Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун безам. Литературин теори: литературин турпалхо. Мамакаев И. «Дагалецамаш». Поэтан Иаламе болу безам. ЙогӀур йолчу хазачу заманах лаьцна ойланаш, синхаамаш. Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар. Сулаев М. «КӀанте» (стихотворени). Къоман Иадаташна тешаме хила. Сий, собар, дош лардар кхиор.	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.3	Сайдуллаев Х. «Ненан баърхиш» / (поэма). Даймохк ларбар – стеган деза декхар. Сийн а, оъшучун а проблема йеллар. КӀентан а, ненан а доьналла. Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени). Дахаре, Іаламе, нене болу поэтан безам. Саракаев Хь. «Ирсе баърхиш» (дийцар). Ненан безаман ницкъ сийлахъ хилар тӀечӀагӀдар. Доьзалехъ йолу йукъаметтигаш.	8	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Джунаидов А. «Белхи». (дийцар). Дийцарехъ йаздина гойту цӀа деш а, йалта гулдеш а иштта кхин дӀа долчу гӀуллакхашкахъ белхи баран ламастан маъІна. Къинхъегаман а, вовшийн гӀо даран а тема. Оьздангаллин категореш: догдикалла, къинхетам. Таъхъенийн уьйр. Литературин теори: Турпалхойн къамел даран башхалла. Сюжет (йуъхъанцара гайтар). Айдамиров А. «Вина мохк» Меската Айдамиров Абузаран цӀийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор. Даймохк дарба хиларх тешар а, ирс а, Даймохк а цхъаьнадозуш ду. Литературин теори:: эпитет, метафора, инверси.	5		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.5	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени). Іаламах самукъадалар. Шен дай баъхначу латтах воккхаверан синхаам кхиор. Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» «(стихотворени). Шен махкахъ бохам хиллачарна лирически турпалхо гӀоьнна ван кийча хилар.	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Окуев Ш. «Баъсте» (стихотворени). Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш. Литературин теори:: синедерзор, инверси. Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маъІна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор. Дикаев М. «Сан бахам». (стихотворени). Дахаран маъІнех а, оьздангаллин мехаллах а, йуъхъшен синъоьздангаллин дӀахӀоттамехъ поэзин а, лиро-эпически эшарийн иллин а маъІнех а йолу поэтан ойланаш. Литературин теори:: метафора, исбаъхъа гайтаран гӀирсаш.	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Рашидов Ш. «Ломара цӀе» (стихотворени). Дайн доттагӀаллина а, ламасташна а тешаме хилар. Харжам баран бакъо. Мамакаев Э. «ХӀорд» (стихотворени). Стихотворенин философин маъІна. Дахаран маъІнех лаьцна лирически турпалхочун ойланаш а, синхаамаш. А. Пушкинан а “К морю” стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар. Махмаев Ж. «Іаьржачу баьпкан йуьхк». Дакаев С. «ТӀамех ловзар» (стихотворени). Берийн ловзаран кепехъ а тӀом цабезар. Машаре кхайкхар.	6		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.8	Бексултанов М. «Некълацар» / (дийцар). Текхууьчу чкъуро ламасташ дIатасар. Баккхийчеран а, къоначеран синъэкамалла. Къоман ламасташ лардарх а, лелорх а лаьцна къамел. Ахмадов М. «Телефон» (дийцар). Жимачу турпалхочун дахар а, дуьне а, доттагIчун гIо дан кийча хилар. Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема.	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Мусаев С. «Даймахке боьду некъ». (дийцар). Даймехкан тема. Сахьийзар. Генарчу махкахь а шен орамаш бицбала йиш цахилар. Нехан мохк берийн бIаьргашца. Деден а, ден а дийцарийн гIоьнца ширачу замане экскурс йар, тIекхууьчу чкъуран баккхийчаьрца йолу уьйр. Адакийн йукъара а, къаьмнийн а мехаллаш. Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог. Курумова С. «Шовданехъ». (дийцар). Халонаш эшор. Амалан къарцайалар, доьналла кхиор. КIентан а, жIалин а йукъахь долу доттагIалла, тешам.	6	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		53	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг». / (дийцар).	2			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар					
8.1	Сочинени	2		2	
8.2	Проект	2	2		
8.3	Контрольни болх /Тестиовани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизироваьни контрольни болх	1			
Дерриг:		6	3	4	
Програьмица сахьтийн барам					

7 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли». «Сай» (халкъан илли). Турпала йурт ларйарх а, халкъан бIахойх лаьцна турпалаллин илли. ГIарабевлла бевзачу иллиалархоша олу иллига ладогIар. Исторически факташ йустар. Эшаран коьрта мукъам гучабаккхар. Паччахьан заманера халачу а, сингаттамечу а дахарх лаьцна лирически эшарш. Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени). ТIекхуьучу тIаьхьенна весет. ТIехьа-Мартана М. Мамакаевн цIийнан музей чу виртуальни экскурси йар.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» / (стихотворени). Б. Саидовн поэзехь граждански мукъамаш. Даймахкана сатийсаран мукъамаш дIакховдор. Ошаев Х. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов» / (очерк). Сийлахь Даймехкан тIеман турпалхочун дагалецамаш а, бIаьхаллин хьуьнарш а.	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.3	Мамакаев I. «Берзан бекхам» / (стихотворени). Нана-берзан сахъйзар а, адамийн къизаллина бекхам бар а.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сулейманов А.. «Шуънехъ дош» / (стихотворени). Стихотворенехъ ойла айъаран мукъамаш. Нехан дуъхъа шен са дѣдала кийча волчу лирически турпалхочун васт. Стихотворенин аллегорически маъна. Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллеори, метафора.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Гайсултанов У. «Болат-гѣла йожар» / (дацдина). Ширачу заманахъ ламанхойн луъра дахар гайтар. Зуламхошца а, мохкдѣлецаархошца а халкъо латтийна кыйсам. Историн уыйр. Литературин теори: историн повестан жанр.	5	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Айдамиров А. «Мухѣажарш» («Йѣха буъйсанахъ» романа йукъара кийсак). «Мухѣажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а. Нохчийн литературехъ Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам. Паччахъан ѣедалан мекаралла, ѣехийнчу мухѣажаршкахъ болу къаъхъа бала. Меската А. Айдамировн цѣийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Теория литературы: литературин турпалхо а, символ а.	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Иманах дузийта дегнаш». Дог цѣандаран некъа воккху/йоккху доѣланан синан ницкъ. Тѣамо беринчу махке сатийсар гайтар. Кибиев М. «Дош» (стихотворени); «Зов» (басня). Дашана гимн. Дешан маъна: дашца сийсазвало/сийсазйало, дашца вазвало/йазйало. Баснин мораль. Хѣиллано эшийна моттаргѣа.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Нунуев С.-Хъ. «Юнус» (дийцар). Къинхетам, де доъхначунна гѣо дар, дикалла. Джунаидов А. «Хѣоънаш»./ (дийцар). Нохчийн эвланан ѣер-дахар гайтар. Къинхъегаман тема. Нохчийчохъ а, баккхийчу нехан иѣсехъ а Кавказан тѣеман лараш. Баккхийчу нехан а, тѣекхуъчу тѣаъхъенан а уыйр. Литературин теори: Символ. Композици.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

С. Гацаев. «Дарц»/ (стихотворени). Поэтан поэзехь адам а, Іалам а. Дарц хьоькхучу йукъана йоьІан символически васт. А.С. Пушкинан а поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар. Литературин теори: эпически и лиричеси. Кусаев І. «Амалехь диканиг» / (стихотворени). Къоман этнографин ламасташ. Беран дика амал кхиорехь ден-ненан меттиг.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаьхьа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а. Тіекхуьучу чкъурехь хила йеза оьздангаллин мехаллаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар. Литературин теори: автобиографин поэма.	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени). Кхечу къоман векалшца машарехь, доттагІаллехь ваха / йаха кийча а, царна эшнацохь гІоьнна ван / йан кийча волчу / йолчу йахь йолчу а, маьршачу а нохчичун васт. С. Дакаев. «Куйно хотту». Нохчийн дуьнегарехь холхазан куйнан маьІна. Ламасташ довзар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
А. Шайхиев. «ЧагІо» (баллада). Баллада лиро-эпически жанр санна. Балладин оьздангаллин пафос. Тешаме доттагІ – онда гІап. Дош делли – кхочушде. Литературин теори: балладин жанр.	2	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
А. Бисултанов. «Хьайбахахь йазийна байташ»» (стихотворени). Бехк-гуьнахь доцуш хІаллакбинчарна гимн. Даймахка цабоьрзучеран ойланаш а, сатийсамаш а.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туйра» (дийцар). Дайн ламасташна тешаме хилар. Ден доттагІчо 14 шо кхаьчначу кІантана шаьлта даларан маьІна а, цул тІахьа цунна тІедужуш долу жоьпалла а. Декхарна тешаме хилар. Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)/ Добзалан а, йуьхьшен кхиоран тема. Баккхийчеран а, кегийчеран а доладар. Вежаршна йукъара йукъаметтиг. Хьанала кьинхьегам. Литературин теори: турпалхо-дийцархо, Композици.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	С. Курумова. «Дохк» (кийсак). Даймехкан Иаламна а, лаьмнийн кӀинхьегамхошна илли. Литературин теори: пейзаж гайтаран исбаьхьаллин гӀирсаш Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоь». Даймахке безам. Патриотизман синхаам.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар). Тешамах, декхарх лаьцна дийцар. Сийлахь Даймехкан тӀеман фронтера кхаа вешага хьожу йиша. Литературин теори: психологизм (дуьххьарлера кхетамаш). Чохьара монолог. Дийцаран фольклоран мукӀамаш.	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		56	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Пушкин А. С. «Иаьнан Гуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг). Альфонс Доде «ТӀаьххьарлера урок» (дийцар). Хьехархо а, дешархо а. Беран чоьхьара дуьне.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Раздел 8. ЖамӀдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тести́ровани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизировани контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахьтийн барам		68			

8 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цӀераш	Сахьтийн барам	Электронни дешаран ресурс.
----------	---------------------------------------	-------------------	----------------------------

		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла.				
1.1.	«Таймин Биболатан илли». «Эвтархойн Ахьмадах илли». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори. Гарабевллачу иллиалархоша аларехъ иллешка ладоглар. Турпалаллин иллешкахъ къоман коьрта хиламаш гайтар, оздангалла чIагIйар, коьрта персонажийн турпала белхаш хастор, къоман мостагIашца болу къийсам, халкъашна йукъара доттагIалла гайтар. Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш. Оьрсийн былинин ритмикин-мукъамийн башхалла нохчийн эпосца йустар. Адамийн дахарехъ иллино дIалоцу меттиг.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Бадиев С. «Олдам» (повесть). Коьртачу турпалхочух къахетаран тема. Турпалхочун чохъара сингаттам. Декачу олхазарх лаьцна дийцаран философин маъIна. Дийцаран идейн чулацам белларехъ цуьнан маъIна.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
.2	Мамакаев М. «Лаьмнийн дийцар»; «Пондар» (стихотворени). Лирически турпалхочун синхаамаш гайтар. Сулаев М. «Цавевза доттагI»; «Органан йистехъ» (стихотворени). Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а тIаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Литературин теори: Композицин шатайпаналла, лирикин тематически а, жанрийн а шорталла. Пейзажан а, философин а лирика.	5	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.3	Сулейманов А. «Дог дохден цѐ» (стихотворени); «Дахаран генаш»/ (поэма). Кхерчан йовхо, хьошалла. Поэмин лирически турпалхочун Даймахках, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Іеса ойланаш цІанийан лаам хилар. Шайхиев І. «Дарцан буса» (стихотворение). ДоттагІаллин, вовшийн гІо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тІеІаткъам.	5	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Тимуран тур», (драма). Йукъерчу бѐшарийн ламанхойн дахаран Іер-дахаран башхаллаш гайтар. Къоман маршо мехала йу массо хІуманел. Къоман маршонехъа кыйсам латточу турпалхойн васташ. Кхечу махкарчу дІалецархошца къызачу кыйсаман луьра суьрташ. Теория литературы: драмин жанр.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Хамидов І. «ДІа – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехъ юмор. Адаман синсакхталлаш Јорадахаран говзалла. Литературин теори: юмор, сатира.	4	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ясаев М. «Тянь-Шанан лаьмнашкахъ» («Хьоме йурт» повестан йукъара кийсак). Адамашна а, чІир эцаран Іадатана а йукъара ира дуьхъ-дуьхьалкхетарш. Даймахке а, хьомечу йуьрте а сатийсар. Куьйгебахийтаран мах. Литературин теори: повестан жанр.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Яшуркаев С. «Маьркіаж-бодан тІехъ кІайн хьобкх» / (дацдина). Спецпереселенцийн луьра а, сингаттаме а денош. Къоначу йобІан аматехъ Даймехкан васт гайтаран маьІна. Халачу хьелашкахъ коьртачу турпалхочун амал дІахІоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхоллабийн уьйр. Теория литературы: Метафора. Символ. Композици.	5	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Абдулаев Л. «Маьлхан каш» (поэма). Поэмехъ ширачу заманан гайтар. Кхечеран синош кІелхьардохуш шен са дІадалар. Шайн йуьртахойн синош уьнах лардархъама, шайн дайн кхерч дІатесначу уьнхошна гимн.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Бексултанов М. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»/ (дийцарш). Дешархойн дахар, церан йукъаметтигаш, турпалхойн чоьхъара дуьне, обздангаллин кхетам.	4	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Бисултанов А. «ДегІаста»; «Халкъан илланчина» (стихотворени). Даймохк хестор. Машар, доьналла, майралла хастор. Халкъан илли, халкъан иллиалархо, къонах – халкъан дахарехь церам маІна. Гацаев С. «Кавказ» (стихотворени). Даймехкан безам гайтарехь вастийн шатайпаналла. «БІаьстенца къамел» (поэзи). Пейзажан лирика. Іаламан а, адаман уьйр. Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хилла ваьллахь хьо ара». Дешан ницкъах а, маІнех а оздангаллин категорех санна. Литературин теори: метафора, васт.	6	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Ахмадов «Лаьтта тІехь лаьмнаш а хІиттош» (повесть). Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой. Ахмадов Мусан кхолларалле хьажар: дайн Іадаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Іоттабакхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхь-бехк дІадалар, Іадаташ ларцадар, къоман Іадаташка лерам цахилар – къоман бохам бу, йаздархочун кхайкхам: оздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдовлар. «Лаьтта тІехь лаьмнаш а хІиттош» цІе йолчу повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а. Ахмадов Мусан прозин исбаьхьаллин башхаллаш. Литературин теори: повестан жанр, символ.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сатуев Х. «Нашха» (поэма). XX бІешаран йуххьехь Нохчийчуьра исторически хиламаш. Деникинцашца къийсам латтош вовшийн гІо дар а, турпалалла а. Литературин теори: повесть, символ.	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Классал арахьара дешар.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		55	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Ладо Авалиани. «Хьаькхна буц». Машар а, адамалла а, адамийн дахарехь церам мах а. Багратионан къонахалла, нохчийн тІемалоша лелийна сийлахь гІиллакх.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Дерриг:		3	0	0	
Дакъа 8. ЖамИдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестировани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизированной контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

9 КЛАСС (66 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли». «Аьккхийн Жанхотан илли». «Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли». Туьйранаш «ЧингIаз», «Алхаст а, Маьлха-Аьзни а».	10	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Шира дийцарш, аларш. Шира дийцарш «Къиза Іадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хІетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хьажар).				
Дерриг:		10	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	1. Дудаев, М. Сальмурзаев, А. Нажаев, Ш. Айсханов нохчийн литературин бухбиллархой - йаздархойн кхолларалла. Поэзига, прозига хьажар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Айсханов Ш. «Мало-хало (дийцар). Къинхьегам малонна дуьхь-дуьхьалхІоттор. Хьанал къахьегар кхиор а, Іер-дахаран ойла йар. Литературин теори: беламе дийцаран жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	С. Бадиев. «Бешто» (повесть). Йукъараллин Іер-дахар а, гІиллакхаш а. Ирча кхоллам. Повестан ѳдангаллин аспект. Хьарам-хьанал ца къастош хьал-бахам гулдар Іорадакхар. Литературин теори: повестан жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Мамакаев І. «Дерриге а ТІамна»; «Даймехкан ТІом болчохъ» (стихотворенеш); «Турпалчу танкистан доьзал» (очерк). Мамакаев М. «І йѳлхуш яц»; «КІиллочунна» (стихотворенеш). Сулаев М. «ГІовтта; «Малх тоьлур бу» (стихотворенеш); Эдилов Х. «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «ТІемало – хьуна» (стихотворенеш). Гадаев М. «Даймехкан лѳмашка»; «ДоттагІашка». Турпалалла. ДоттагІалла. Мамакаев І. «Кавказан латта»; «Йѳе»; «Даге»; «Сайн кІанте» (стихотворенеш); «Нохчийн лаьмнашкахъ» (поэма). Поэтан кхоллараллехъ Даймехкан а, хьомечу Іаламан а васташ. Лирически турпалхочун Даймахке болу безам, цуьнан дахаран Іалашо - иза халкъе болу чІогІа безам, цунна гІуллакх дар. Йукъараллин дахарехъ а, поэзин дІахІоттамехъ поэтан Іалашо, «Нохчийн лаьмнашкахъ» поэма йешар а, йийцаре йар а. Персонажийн синцІеналла. Къоман ламасташ лелор а, коьртачу персонажийн бохаме кхоллам. ДогцІеначу безамна а, халкъан чІирьэцаран къызачу Іадатана а йукъара контраст. «Кегийчу нехан	16	1	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	декъазчу безаман трагизм муълхарниг йу» бохучу хаттарна жоп лахар. Поэмехъ лирически а, трагически а дерг. Стихан а, меттан а башхаллаш. Литературин теори: лирически а, эпически а поэма.				
2.5	М. Сулаев. «Сай»; «Сох муха эр ду адам»; «Дола» (стихотворенеш), «Лаьмнаша ца дицдо» (романа йукъара дакъош). 1940-1960 шерашкахъ, къоман дахаран уггар халачу муьрашкахъ адамийн кхолламаш. Дена а, йоьларшна а йукъара йукъаметтигаш. Къоман ламасташ лардар а, керлачу ладаташца даха лаар а. Товсолтан кхолламан трагизм. Романан коьртачу персонажийн кхолламашкахъ сингаттаме мукъамаш. Литературин теори: романан жанр.	7	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Хамидов I.-Хь. «Лийрбоцурш. / (стихашкахъ драма). Фашистийн мехкашдIалецархошна дуьхьал кыйсам латтош, Даймохк ларбан дIахИттинчу советски салтийн турпалалла а, доьналла а. Тайп-тайпана къаьмнийн векалша йукъахъ -советски салташна йукъахъ долу доттагIалла. Драмин васташ кхолларан гIирсаш. Драмехъ мостагIчун амат. Советски тIемалойн а, мостагIийн а васташ кхолларехъ драматурган говзалла. Литературин теори: драмин жанр.	5	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Гацаев С. «Буйса хаза, буйса тийна»; «Блаьсте кхечи»; «ХIай, йоI, делхьа, собарде» (стихотворенеш). Пейзажан лирика. Адамах а, Iаламах а лаьцна поэтан ойланаш. Адаман са а, Iаламан дуьне а. Лирически турпалхочун синан хьал гойту Iаламан суьрташ. Хиламан хIора мIаьргонан хазалла гайтарехъ поэтан говзалла.	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш». Йуьхьшен кхолларехъ халкъан поэзин меттиг, чохьхарчу дуьненна а, оздангаллин хьежамашна а бен тIелаткъам. Литературин теори: Литературехъ фольклоран ламасташ. «Буйса йу беттасе». Буйсанан Iаламан хазалла. Пейзажан лирика.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Талхадов Х. «Шийла дарц цIевзинчохъ». Майраллех, доьналлех, нийсо лахарх, дахаре болчу безамах лаьцна. Литературин теори: эпитет, символ. «Сан ненан маттахъ ас йазйо». Ненан мотт хааран а, ларбаран а ладамалла, цуьнга болу безам.	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Гайтукаева Б.«Зама», («Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах йара»). ТIебогIучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а. Поэт а, зама а. Поэзехъ шайхаллин тема.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Дерриг:		48	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М.Ю. Лермонтов «Валерик» (поэма). Тюм а, машар а. Тюм цабезар.	2		0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизировани контролни болх	1			
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		66			

Хьехаран-методикин лагтор **Хьехаран-методикин гIо-Іамат**

Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, - 2018.

Илманан литература

Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.

Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.

Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.

Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен или. – Майкоп, 2008. – 230 с.

Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.

Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.

Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.

Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.

Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.

Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.

Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.

Индербасев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.

Индербасев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.

Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.

Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.

Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.

Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.

Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.

Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.

Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.

Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.

Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогоберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.

Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен илли. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М., 1981. – 215 с.

Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. _ - Нальчик, 1993. – 192 с.

Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминиин лугIат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.

Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.

Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.

Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.

Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латтор

www.desharkho.ru – Чеченская электронная школа.

ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.

www.urok95.ru.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1
К РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЕ
УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
«РОДНАЯ (ЧЕЧЕНСКАЯ) ЛИТЕРАТУРА»

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН
ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАН

(7-8 классаш)

Нохчийн литературин тематикин планировани

7 «А, Б» классах

Ран	Урокан чулацам	Сахьт	ЦӀера болх	Хан		Тестир., кхоллар. белхаш
				Хьесапца 7 «А,Б»	Билгал	
	Халкъан барта поэзи (14 с. +1)					
1	Къоначу йешархошка. Халкъан барта поэзи.	1	А.3-7 хат., тӀед.	01.09.23		
2	«Бабин Иэсин, ворх1 вешин йишин илли». Вежарийн доьналла.	1	А.8-15 йеша.	04.09.23		
3	Бабин Иэсин, ворх1 вешин йишин иллек лаьцна.	1	А.16-19 йеша.	08.09.23		
4	«Ваша воцчу Сайлахин илли». Сайлахин ойланаш.	1	А.20-26 йеша.	11.09.23		
5	«Ваша воцчу Сайлахин илли». Йоьлан майралла.	1	А.27-34 йеша.	15.09.23		
6	Ваша воцчу Сайлахин иллек лаьцна.	1	А.34-35 хат, тӀед.	18.09.23		
7	«Дадин-Юрт йаккхаран илли». Иллин турпалхой.	1	А.35-38 йеша.	22.09.23		
8	Дадин-Юрт йаккхаран иллек лаьцна.	1	А.40-43 хат, тӀед.	25.09.23		
9	Классал араьхара йешар. «Девлатгирин-Эвла йоккхуш даьккхина илли».	1	А.285, чул. схь.	29.09.23		
10	«Нохчийн шира илли». Тутмакхан сингаттаме аз.	1	А.43-44 д/1.	02.10.23		
11	Нохчийн ширачу иллек лаьцна.	1	А.45-47 хат., тӀед.	06.10.23		

12	«Сай» халкъан илли. Сен васт.	1	А.47-49 д/1.	16.10.23		
13	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллек лаьцна. Лирикех а, поэтически къамелах а, стих кхолларх а лаьцна кхетам балар.	1	А.49-54 хат., т1ед.	20.10.23		
14	«Халкъан барта кхолларалла» темина талламан болх (тест №1).	1	Хаттарш, т1едажк.	23.10.23		1
15	Классал араьара дешар. «Исмайлин Дудин илли».		А.287, чул. кечбе.	27.10.23		
	<i>Исбаьхьаллин литература (47с.+4с.)</i>					
16	Мамакаев М.А. «Даймехкан косташ» стихотворени.	1	А.55-61,д/1.схь.	30.10.23		
17	Гадаев М-С.Г. дахар, кхолларалла. «Ирча суьрташ» дийцаран турпалхой.	1	А.62-67,(1д.) деша,хат.	03.11.23		
18	Гадаев М-С.Г. «Ирча суьрташ» дийцар. Воккхачу стеган къамел.	1	А.67-74, хаттарш.	06.11.23		
19	Саидов Б.С. «Вина юрт» стихотворени.	1	А.75-80 хаам кечбе.	10.11.23		
20	Саидов Б.С. «Деган аз» стихотворени.	1	А.81-83, д/1.	13.11.23		
21	Классал араьара дешар.Айдамиров А. «Кхолламан цхьа де» (повестан дакъа)	1	А.330-349 чул.кечбе.	17.11.23		
22	Сочиненина кечам бар.	1	Б.Т.жопаш йазде.	27.11.23		
23	Сочинени-ойлайар «Мила хила лаьа суна?» (А.135, сборн.)	1	Хаам кечбан.	01.12.23		1
24	Курумова С.М. «Дохк» (повеста т1ера кийсак).	1	А.84-88 схь.чулац.	04.12.23		
25	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Берзан бекхам» стихотворени. Ненан безам.	1	А.89-95 хаам кечбе.	08.12.23		

26	Стихотворенин исбаъхъаллин башхалла. Очерках кхетам балар.	1	А. 96, хат.жопаш.	11.12.23		
27	Ошаев Х.Д. «Ичархо Абухъаъжа Идрисов» очерк. Абухъаъжин хъуьнарш.	1	А.97-104, схъ.чул.	15.12.23		
28	Очеркан турпалхо Идрисов Абухъаъжа.	1	А.105-112, хаттарш.	18.12.23		
29	Сулейманов А.С. дахар, кхолларалла. «Шуьнехъ дош» стихотворени.	1	А.113-119 схъ.чул. кийсак д/1.	22.12.23		
30	Дийцарх а, повестах а лаьцна.	1	А.119-120.	25.12.23		
31	Гайсултанов 1.Э. дахар, кхолларалла. «Болат-г1ала йожар» повестан турпалхой.	1	А.121-130, схъ.чул.	29.12.23		
32	Гайсултанов 1.Э. «Болат-г1ала йожар» повесть. Йийсарш.	1	А.131-145, схъ.чул.	12.01.24		
33	«Болат-г1ала йожар» повестан хьокъехъ.	1	А.145-162, хатт.жопп.	15.01.24		
34	ПКЭ-н кепехъ сочиненина кечам бар.	1	А.57, ПКЭ	19.01.24		
35	Сочинени. «Къинхетаме стаг»	1	Хаам кечбе.	22.01.24		1
36	Айдамиров А.А. дахар, кхолларалла. «Мух1ажарш» – «Йеха буьйсана» романан дакъа. М1аьчиган дог-ойла.	1	А.163-175, чул. кечбе.	26.01.24		
37	Айдамиров А.А. «Мух1ажарш». Доттаг1алла.	1	А.175-176, хатт.жопп.	29.01.24		
38	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна.	1	А.177-178, хаттарш.	02.02.24		

39	Арсанукаев Ш. А. дахар, кхолларалла. «Ийманах дузийта дегнаш» стихотворени. (1-2 дакъа).	1	Хаттарш, А.179-184, схъ. чул.	05.02.24		
40	Арсанукаев Ш.А. «Ийманах дузийта дегнаш» стихотворени. Т1ом. Нохчийчоь.	1	А.185-187, д/1.кийсак.	09.02.24		
41	Кибиев М.М. «Дош» стихотворени.	1	А.188-191, д/1.	12.02.24		
42	Кибиев М.М. «Зов» басня.	1	А.192-194, анализ йе.	16.02.24		
43	Окуев Ш.Х. «Мацалла» – «Т1аьххъара верас» романан дакъа. Харштосу де.	1	А.195-201 хатт. жоьп.	26.02.24		
44	Окуев Ш.Х. «Мацалла». Къаьмнашна юкъара доттаг1алла.	1	А.201-206, хатт.жоьп.	01.03.24		
45	Гацаев С.А. «Дарц» стихотворени.	1	А.207-210, проект.	04.03.24		
46	Эпически а, лирически а долчух лаьцна.	1	А.211, т1едахк.	11.03.24		
47	Классал арахъара дешар. Шайхиев 1алавди. «Куйнах дош».	1	А.362-364, д/1.	15.03.24		
48	Кусаев 1.Д. «Амалехъ диканиг...» стихотворени.	1	А.212-215. Кийсак д/1.	18.03.24		
49	Рашидов Ш.Р. дахар, кхолларалла. «Ден весет» поэма. К1анте дина весет.	1	А.216-219, чул. схъ.	22.03.24		
50	Рашидов Ш.Р. «Ден весет» поэма. Вайнехан синмехаллаш.	1	А. 220-228, кийсак д/1.	25.03.24		
51	Дикаев М.Д. «Нохчо ву со» стихотворени.	1	А.229-232, д/1.	29.03.24		
52	Сочиненина кечам бар.		Планаца болх бар.	01.04.24		

53	Сочинени. «Ларде вай 1алам!» (А 135, сборник)	1	Хаам кечбе.	05.04.24		1
54	Классал арахъара дешар. Дикаев М.Д. «Стеган ц1е» стихотворени.	1	А.361 д/1.	15.04.24		
55	Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	А. 234-241 хаттарш.	19.04.24		
56	Яшуркаев С. «Напсат» дийцар.	1	А. 242-251, схъ.чул.	22.04.24		
57	Яшуркаев С. «Напсат» дийцар.	1	Проект.	22.04.24		
58	Литературни произведенехъ портрет.	1	А.25 хаттарш	26.04.24		
59	ПКЭ-н кепехъ сочиненина кечам бар.	1	А.87, ПКЭ	29.04.24		
60	Сочинени «Баккхийчаърга безам»	1	Б.Т.хаттар.	03.05.24		1
61	Бисултанов А. «Хъайбахахъ йазийна байташ».	1	А.256-260 чул. схъаб.	06.05.24		
62	«Хъайбахахъ йазийна байташ» произведенех лаьцна.	1	А. 261-262, эссе чул.	10.05.24		
63	Амаев В.-Хъ. «Генарчу денойн туьйра» дийцар.	1	А. 263-269 хаам кечбе.	13.05.24		
64	«Генарчу денойн туьйра» дийцарх лаьцна.	1	А.269-270, хаттарш.	17.05.24		
65	«Исбаъхъаллин литература» теми́на талламан болх (тест №2).	1	Б.Т.хатт.	20.05.24		1
66	Дешархоша хаьржина произведени йийцаре йар.	1	Б.Т.хатт.	24.05.24		

67	Рашидов Ш. «Ламанан басах» стихотворени.	1	А.360, д/1.	27.05.24		
68	Бексултанов М. «К1елхъара ца велира»	1	А.378.	31.05.24		

8 «А» класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахъ	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талла ман белхаш	Кхолла раллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)					
1.	«Таймин Биболатан илии»	1	0	0	06.09.23	ps95.ru/dikdosham/
2.	«Таймин Биболатан илии». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори	1	0	0	08.09.23	www. desharkho.ru
3.	«Эвтархойн Ахьмадах илии»	1	0	0	13.09.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.	«Эвтархойн Ахьмадах илии». Иллин чулацам, композици, исбаъхъаллин башхаллаш	1	0	0	15.09.23	ps95.ru/dikdosham/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (55 с. + 6 с.)					
5.	Бадугев С.С. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	20.09.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцаран коьрта турпалхой	1	0	0	22.09.23	ps95.ru/dikdosham/

7.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцар. Олдаман сингаттам	1	0	0	27.09.23	www. desharkho.ru
8.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцар. Дийцаран идейн чулацам белларехъ цуьнан маъІна	1	0	0	29.09.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9.	Мамакаев М.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	04.10.23	ps95.ru/dikdosham/
10.	Мамакаев М.А. «Лаъмнийн дийцар» стихотворени	1	0	0	06.10.23	www. desharkho.ru
11.	Мамакаев М.А. «Пондар» стихотворени	1	0	0	18.10.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
12.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Ца вевза доттагІ» стихотворени	1	0	0	20.10.23	ps95.ru/dikdosham/
13.	Проект.	1	0	1	25.10.23	ps95.ru/dikdosham/
14.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Органан йистехъ» стихотворени	1	0	0	27.10.23	www. desharkho.ru
15.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0	01.11.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
16.	Сулейманов А. С. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дог дохден цІе» стихотворени	1	0	0	03.11.23	ps95.ru/dikdosham/
17.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0	08.11.23	www. desharkho.ru
18.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0	10.11.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
19.	Шайхигев І.Х. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дарцан буса» поэма. Ден хъехар	1	0	0	15.11.23	www. desharkho.ru

20.	Шайхиев I.X. «Дарцан буса» поэма. Бакъволу доттагI	1	0	0	17.11.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
21.	Сочинени «Даймахке безам»	1	0	1	29.11.23	
22.	Арсанукаев Ш.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	01.12.23	ps95.ru/dikdosham/
23.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Тимуран бЮ	1	0	0	06.12.23	www. desharkho.ru
24.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Айтамиран или	1	0	0	08.12.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
25.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Ламанхойн васташ	1	0	0	13.12.23	ps95.ru/dikdosham/
26.	Хамидов I-Хь.Х. дахар, кхолларалла	1	0	0	15.12.23	www. desharkho.ru
27.	Хамидов I-Хь.Х. «ДIа-коч, схъа-коч» дийцар. Хъаша ларар	1	0	0	20.12.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
28.	Хамидов I-Хь.Х. «ДIа-коч, схъа-коч» дийцар. Хъаша ларар	1	0	0	22.12.23	ps95.ru/dikdosham/
29.	Литературин теори: юмор, сатира	1	0	0	27.12.23	www. desharkho.ru
30.	Классал арахъара дешар	1	0	0	29.12.23	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
31.	Ясаев М.Д. дахар, кхолларалла. «Хьоме йурт» повесть. Хийрачу махкахъ	1	0	0	10.01.24	ps95.ru/dikdosham/
32.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Вежарийн кьинхетам	1	0	0	12.01.24	www. desharkho.ru

33.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Джанхотан васт	1	0	0	17.01.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
34.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт» повестан чулацам планаца бийцаре бар	1	0	0	19.01.24	ps95.ru/dikdosham/
35.	Сочинени «Ламанхойн доьналла»	1	0	1	24.01.24	ps95.ru/dikdosham/
36.	Яшуркаев С.С. дахар, кхолларалла	1	0	0	27.01.24	www. desharkho.ru
37.	Яшуркаев С.С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх». Мадас арабаьккхина некъ	1	0	0	31.01.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
38.	Яшуркаев С.С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх». Воккхачу стеган хьехам	1	0	0	02.02.24	ps95.ru/dikdosham/
39.	Яшуркаев С.С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх». Жовзанан васт	1	0	0	07.02.24	www. desharkho.ru
40.	Яшуркаев С.С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх». Символах кхетам балар	1	0	0	09.02.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
41.	Тестировани	1	1	0	14.02.24	www. desharkho.ru
42.	Абдулаев Л.Ш. дахар, кхолларалла	1	0	0	16.02.24	ps95.ru/dikdosham/
43.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Коьрта турпалхо	1	0	0	28.02.24	www. desharkho.ru
44.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Пхьеро бина сацам	1	0	0	01.03.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

45.	Абдулаев Л.Ш. «Маълхан каш» поэма. Поэмехъ ширачу заманан дахар гайтар	1	0	0	06.03.24	ps95.ru/dikdosham/
46.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0	13.03.24	www. desharkho.ru
47.	Бексултанов М.Э. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	15.03.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
48.	Бексултанов М.Э. «Дика ду хьо волуш»	1	0	0	20.03.24	ps95.ru/dikdosham/
49.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцаран турпалхой	1	0	0	22.03.24	www. desharkho.ru
50.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцар. Артуран дехар	1	0	0	27.03.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
51.	Бисултанов А.Д. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «ДегIаста» стихотворени. Нохчийн къоман синмехаллаш	1	0	0	29.03.24	ps95.ru/dikdosham/
52.	Бисултанов А.Д. «Халкъан илланчина» стихотворенин маъIна	1	0	0	03.04.24	www. desharkho.ru
53.	Гацаев С.А. дахар, кхолларалла. «Кавказ» стихотворени. Iаламан сурт	1	0	0	05.04.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
54.	Гацаев С.А. «БIаьстенца къамел» стихотворени. БIаьстенан хазалла	1	0	0	17.04.24	ps95.ru/dikdosham/
55.	Хасбулатов Я.И. дахар, кхолларалла. «Дош» стихотворени	1	0	0	19.04.24	www. desharkho.ru
56.	Хасбулатов Я.И. «Стаг хила ваьлlexъ хьо ара...» стихотворени	1	0	0	24.04.24	ps95.ru/dikdosham/

57.	Ахмадов М.М. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» повесть. ИбрахӀим-хьаьжа	1	0	0	26.04.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
58.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» повесть. Хьаша ларар. ТӀом	1	0	0	03.05.24	ps95.ru/dikdosham/
59.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» повесть. Данин баьхаллин хьуьнарш. Повестан турпалхойн васташ	1	0	0	03.05.24	www.desharkho.ru
60.	Проект «Вайн халкъо лайнарг»	1	0	1	08.05.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
61.	Сатуев Хь.Д. дахар, кхолларалла. «Нашхахь» поэма. ДӀатесна юрт	1	0	0	15.05.24	ps95.ru/dikdosham/
62.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин маьӀна	1	0	0	15.05.24	www.desharkho.ru
63.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин а, Умхаев Хь.С. «Нашха» стихотворенин а исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0	17.05.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
64.	<i>Классал араьара дешар</i>	1	0	0	22.05.24	ps95.ru/dikdosham/
65.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0	24.05.24	www.desharkho.ru
	Кхечу къаьмнийн литература (3 с.)					
66.	Ладо Авалиани дахар, кхолларалла	1	0	0	29.05.24	ps95.ru/dikdosham/
67.	Ладо Авалиани «Хьаькхна буц» дийцар	1	0	0	29.05.24	www.desharkho.ru
68.	Ладо Авалиани «Хьаькхна буц» дийцар. ЖамӀдар	1	0	0	31.05.24	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ	68	2	4	
----------------------------	----	---	---	--

ПРИЛОЖЕНИЕ 2
К РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЕ
УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
«РОДНАЯ (ЧЕЧЕНСКАЯ) ЛИТЕРАТУРА»

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН
МАХ ХАДОРАН
ГІИРСІЙ ФОНД

(7-8 классаш)

Дешархойн барта хаарийн мах хадоран критериш.

1. Дуьззина а, нийса а жоп далар.

2. Хаарийн кхетаман барам хилар.

3. Нохчийн литературин меттан норманаш ларйеш жоп далар.

«5» дуьллу:

1амийна материал, кхета а кхеташ, йуьззина схьаййцахь; материалах пайдаэца хаахь, шен масалш далош; нохчийн литературин меттан норманаш лар а йеш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йийца хаахь.

«4» дуьллу:

1амийна материал, кхета а кхеташ, йуьззина схьаййцахь; шен масалш далош, материалах пайда оьцучу хенахь, цхьа-ши г1алат далийтахь, йуха ша уьш нис а деш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а йеш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йуьйцучу хенахь ши-кхо кхачамбацарш хилахь.

«3» дуьллу:

1амийна материал, г1алаташ деш, йуьззина схьа ца йийцахь; материалах пайда оьцучу хенахь, шен масалш ца даладахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца йеш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йуьйцуш ца хилахь.

«2» дуьллу:

1амийначу материалан коьрта чулацам ца хаахь; материалах пайдаэца ца хаахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца йеш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йуьйцучу хенахь г1алаташ дийлийтахь.

Дешархочун балха т1ехь г1алат лара деза, барта луш долу жоп муьлхха а бакьо талхош хилахь. Дешархочун балхана «5», «4», «3» дуьллу, нагахь санна урокан йохаллехь барта жопаш луш, жигара дакъа а лаьцнехь, цуьнан балхана таллам бича, бакьонех пайдаэца хийнехь.

V-XI классийн дешархойн диктантийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех.

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гIалаташ къаьст-къаьстина лору, оценка йукъара йуьллу.
2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гIалат дацахь йа цхьаннал сов пунктуационни гIалат ца хилахь.
3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, шиннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (йа шиь орфографически, кхоь пунктуационни гIалат хилахь).
3. «3» дуьллу, йалханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (йа 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).
4. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (йа бархIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.
5. «1» дуьллу, нагахь 2 дуьллучул гIалаташ сов хилахь.

Дешархочун балха тIехь гIалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант йазйале оьцу классехь йа цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIйо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 йа цул сов нисдарш хилча.

Оценка йуьллуш, ца лоруш дуьту:

- 1 программехь йоцу йа Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, йаханчу а хенийн чаккхенаш нийсайазйар, спряженешкахь хандешнийн нийсайаздар, подлежащий, сказуемийн йуккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь йу);
- 2 тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезадохь *белхано* йаздинехь, *Iуьйре* хила дезадохь *Iуьйле* йаздинехь;
- 3 нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) йаздар, масала: йоза хила дезадохь йеза йаздахь, йогIу (йегIу), йуьртахь (йуьртахь), йуьгу (йуьгу) йаздахь;
- 4 орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш йаздар, масала: *исс* - *иссалгIа*-*уьссалгIа*, *итт* - *итталгIа* – *уьтталгIа*;
- 5 къовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар* - *пайда эцар*, *нийсайаздар* *нийса*- *йаздар*, *гIодар* - *гIо дар*, и. дI. кх.;
- 6 дешнашкахь дифтонгаш йазйар: *къега*- *къиэга*, *терса*- *тиэrsa*, *оза*-*уоза*, *йеха* - *йиэха*, и. дI. кх. а. 7. *Цердешнийн* къовсаме йаздар: *стогалла*- *стагалла*, *мох* – *мохан*-*механ* - *махан*, *морха*, и. дI. кх. А;
- 7 дешархоша далийтинчу гIалаташна йукъара даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гІалаташ лору:

- 1 хьалхенца Іамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакьонаш талхош долу гІалаташ.
2. Мукъазчу элпашна йуккъе йаздеш долу къасторан хьаьркаш, масала: *хІаллакьхилла, меттахъхъайра*.
3. Дсшхьалхенца йолчу йа чолхечу инфинитиван суффиксийн йазйар.
4. Хандсшних хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн йаздар (*оху -охуна йа охана, тоьгу - тоьгуна йа тоьгана*).
5. Хандешан ихначу хенан йазйар, масала: *бохура йа бахара, моьттура йа моттара*.
6. Кху кенара цІердешнийн йаздар: дечиган йа дечган, эчиган йа аьчган.
7. ЦІердешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалйина тІеэцна йолу йацйинчу а, йуьззинчу а форманийн йазйар, масала: *гІуллакх йа гІулкх, гІиллакх йа гІилкх*.

Дсшархочун балха тІехь цхьамогІа (кхоь йа цул сов) цхьана бакьонна нислуш гІалаташ хилахь, диктантана оценка лакхайаккха мега, масала, дешан чаккхенга н йаздарехь, доца шеконан элпаш (а, и, у) йаздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, тІедилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьтгачу, ши оценка йуьллу-хІора балхана шен-шен.

ТІедилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, массо а тІедиллар нийса кхочушдинехь;
- «4» дуьллу, тІедилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехь;
- «3» дуьллу, болх ах йа цул сов нийса бинехь;
- «2» дуьллу, болх эханал кІезиг бинехь;
- «1» дуьллу, цхьа а тІедиллар кхочуш ца динехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гІалаташ, тІедиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадеш лору.

V-IX классашкахъ ечу талламан диктантийн мах хадор.

Диктант – иза офографех а, пунктуацех а долу хаарш талларан кеп йу.

Талламан дешнийн диктанто зохъ кхета хала йолу офограммаш. Иза хила йиш йу х1окху дешнийн барамехъ:

5 класс-15-20 дош

6 класс-20-25 дош

7 класс- 25-30 дош

8 класс- 30-35 дош

9 класс- 35-40 дош.

Дешаран шеран 3-чу чийрикехъ V-XI классийн дешархошна лучу диктантан герггарчу хьесапера барам кху кепара хила магийна:

V классана - 80-90 дош

VI классана - 90-105 дош

VII классана - 105 -120 дош

VIII классана- 120—135 дош

IX классана- 135-150 дош

X классана- 150- 160 дош

XI классана- 160 -170 дош

(Дешнаш дагардеш лору г1уллакхан дешнаш а)

Текст хоржуш, кху некъех пайдаэца беза:

1. Диктантан текст шен чулацамехъ дешархой кхетах а, х1инцалерчу литературни метган лехамашца йуьззина нийса йог1уш а хила йеза.

2. Диктантан дерриге а дешнаш дешархошна кхетах хила деза. К1езиг лелош а, девзаш доцу а дешнаш довза а довзуйту, уьн т1е д1а а йаздо.

3. Диктантан текстехъ хала дешнаш хилахъ, цу дешнийн нийсаяздар дешархоша 1амийна а дацахъ, и дешнаш уьн т1е д1айаздо.

4. Текст йоьшучу хьехархоcho д1аешар литературни нийса а, муха йаздан деза, дешархошна д1а ца хоуьйтучу кепара а хила деза. Масала, *к1айн*, *1ежсийн*, *халкъан* бохучу дешнашкахъ, литературни аларан норманашца цхьаьна а дог1уш, чаккхенгара н ца олу, ткъа *саьрмик*, *ч1еглардиг* дешнашкахъ г-ний, к-ний хьалхахъ долу и а долуш санна олу.

5. I чийрик чекхдаллалц (5 классехъ хьалхара эхашо) текстан барам кхул хьалхарчу классехъ хилларг магабо.

Талламан дешнийн диктантан мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

«5» дуьллу, цхьа а г1алат дацахъ;

«4» дуьллу, 1-2 г1алат хилахъ;

«3» дуьллу, 3-4 г1алат хилахъ;

«2» дуьллу, 7 кхаччалц г1алат хилахъ;

«1» дуьллу, 7 сов г1алат хилахъ.

Дешархоша кхошушбинчу ненан метган йозанан белхашна х1итточу оценкийн ч1аг1ийна норманаш лелоро г1о дан декхар ду ненан мотт хьехаран говзалла лакхайаккхарна а, 1аморан а, талларан а кепара болчу йозанан белхийн лехамаш цхьанакепара хилийтарна а.

Дешархойн хаарийн мах хадорехъ коьра йолчу цхьанакепара йолчу оценкийн норманаша хьехархо мукъа ца вуьту х1ора йозанан белхан мах, массо аг1о а лоруш, шен-шен башхаллашца хадоран

хъехархо декхарийлахь ву, г1алаташ а, церан масалла а тидаме эцна ца 1аш, кхочушбинчу белхан дикалла а, г1алатийн башхаллаш а тидаме эца.

Х1ора дешаран шо долалуш хьалхарчу четвѳртехь талламан белхан (диктантан) текстехь дешнийн дукхалла д1адахана дешаран шо чекхдолуш хиллачу талламан белхан дешнийн дукхаллахь маго йеза. Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

II. Изложенийн мах хадор.

Сочинени а, изложени а йазйар дешархойн дозуш долу кьамел кхиоран коьрта кепаш (форманаш) йу. 5-9 классашкахь сочинени, изложени йазйар д1ахьо «Дозуш долу кьамел карадерзор» программин декъан т1едахкаршца дог1уш.

Сочинени а, изложени а йазйарехь толлу:

- 1) билгалйина тема схьаелла хаар;
- 2) темица а, хьесапца а дог1уш меттан г1ирсех пайдаэца хаар;
- 3) меттан барам а, нийсаяздаран бакьонаш а ларйар.

Сочиненн а, изложенин а мах хадабо шина оценкица: хьалхарниг чулацамна а, меттан говзаллина а; шолг1аниг-нийсайаздарна а, сацаран хьаьркаш йахкарна а, дешнаш маь1ница нийса далорна а.

Сочиненин а, изложенин а чулацаман мах хадабо кху бакьонашна т1едобг1на:

- 1) болх темица бог1уш бу йа бац;
- 2) тема кхачо йоллуш схьайиллина йу йа йац;
- 3) чулацаман хиламийн рога1алла нийса йу йа йац;
- 4) меттан исбаьхьаллин басарех пайдаэцна йа ца эцна;
- 5) кьамелан кхачамбацарш ду йа дац.

Нийсайаздаран мах хадабо дешархочо динчу нийсайаздаран, сацаран хьаьркаш йахкаран, грамматически г1алаташка хьаьжжина. Изложенин текст йозуш а, дешархой шех кхетааш а, кхетамца-кхиоран, 1аморан маь1на долуш а хила йеза.

Изложенина текст харжа йеза кху барамашкахь:

V классана	– 100-120 дош
VI классана	– 150-200 дош
VII классана	– 220-250 дош
VIII классана	– 300-350 дош
IX классана	– 350-390 дош
X классана	– 390-400 дош
XI классана	– 400-410 дош

Талламан изложенина хьаржина текст хъехархочо шозза йобьшу.

Изложенина х1итточу оценкийн кху норманашкара куьйгалла эцар ца хилча ца торуш ду:

1. «5» дуьллу:

- а) нагахь изложенин текст хьалха-г1аьхьа нийса а, й йуьззина а, цуьнан идейни чулацамах нийса кхетош а, г1алаташ доцуш а, галдаьккхина х1ума доцуш а йийцинехь;
- аь) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь кхааннал сов г1алат дацахь, цхьаннал сов орфографин йа пунктуацин г1алат а дацахь.

2. «4» дуьллу:

- а) нагахь идейни чулацам нийса а бийцинехь, дуьйцуцу г1уллакхийн йерриге коьрта меттигаш г1алаташ доцуш а, хьалха-г1аьхьа хила оьшучу кепара а йийцинехь;
- аь) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь кхааннал сов г1алат дацахь, орфографин кхаа а, пунктуацин шина а г1алатал сов уьш ца хилахь.

3. «3» дуьллу:

- а) чулацам коьртачу декъана нийса а бийцинехь, бакьдерш гайтарехь цхьаь-шиь нийса йоцу меттиг а йелахь, хьалха-г1аьхьа г1уллакхаш дийцарехь ладам боьцу ледарлонаш а йалийтинехь;

аь) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь деаннал сов г1алат дацахь, йалханнал сов орфографин а, деаннал сов пунктуацин а г1алат ца хилахь.

4. «2» дуьллу:

а) чулацам кхачаме боцуш а бийцинехь, бакъонца йолу материал хьалха-т1аьхьа нийса йийцарехь йаккхий ледарлонаш а, нийса йоцу меттигаш а йелахь;

аь) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь йалханга кхочуш г1алат динехь;

б) дейттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а г1алат далийтинехь, царна йукъахь иссаннал сов доцуш орфографин г1алат а долуш.

Изложенина ши оценка йуьллу: хьалхарниг грамматикана, шолг1аниг литературина.

11. Сочиненийн мах хадор.

5-9 классашкахь йазйечу сочиненийн барам хила тарло кху тайпана:

5 классехь-0,5 йа 1,0 ар1о;

6 классехь-1,0 йа 1,5 ар1о;

7 классехь-1,5 йа 2 ар1о;

8 классехь-2 йа 3 ар1о;

9 классехь-3 йа 4 ар1о.

И сочиненин барам цу т1ехь сецна боций хьехархочунна хаадеза, х1унда аьлча кхин дуккха а т1едахкаршца бозуш бу цуьнан чулацам:

1) дешархойн йозанан хат1 тайп-тайпана хилар;

2) сочиненин тайпане хьаьжжина цуьнан чулацам хийцабалар.

1. «5» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь цхьаннал-шиннал сов г1алат дацахь;

аь) цхьаннал сов доцуш жима орфографин йа пунктуацин г1алат хилахь.

2. «4» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь кхааннал сов г1алат ца хилахь;

аь) шиннал сов орфографин а, шиннал сов пунктуацин а г1алат дацахь.

3. «3» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь пхеаннал-йалханнал сов г1алат дацахь;

аь) пхеаннал сов орфографин а, йалханнал сов пунктуацин а г1алат дацахь.

4. «2» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь йа предложенеш х1итторехь ворх1анга кхочуш г1алат делахь;

аь) кхойттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а г1алат делахь, царна юкъахь ворх1анга кхочуш орфографин г1алат а долуш.

Сочиненина ши оценка йуьллу: хьалхарниг литературина, шолг1аниг нохчийн маттана.

Ненан меттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

Талламан белхаш.

**мах хадоран г1ирсийн фонд
(7 класс)**

№	Дакъа	Белхаш
1	Халкъан барта поэзи	Талламан болх. Тест №1
2	Исбаъхъаллин литература	Сочинени-ойлайар «Мила хила лаба суна?»
3		Сочинени «Къинхетаме стаг»
4		Сочинени «Ларде вай 1алам!»
5		Сочинени «Баккхийчаьрга безам»
6		Талламан болх. Тест №2

Тест № 1

1. Фольклор бохург х1ун ду нохчийн маттахь?

- а) халкъан хъекъал;
- б) поэзи;
- в) проза

2. Муьлхачу илли т1ера ду х1ара дешнаш:

Да виса хъан дела1, ва мерза ва дуьне

Хьо диънарг мила ву ; бохуриг ва хилла?

- а) "Зеламхин илли"
- б) "Обарг Варин илли"
- в) Нохчийн шира илли"

3. Нохчийн литературин бухбилллархо лору.

- а) Ахмадов Муса;
- Б) Бадурев Саь1ид-Салихь
- в) Гайсултанов 1умар

4. Бадурев Саь1ид-Салихъан дахаран шераш ду:

- а) 1886-1957;
- б) 1920-1987;

в) 1903-1938.+

5. Мичахъ вина ву Бадиев Саь1ирд-Салихъ?

а) Валаргт1ехъ;

б) Соьлжа-Г1алахъ;+

в) Махкат1ехъ

6. Стенна дуьхьал яздина ду Бадиеви <<1адат>> ц1е йолу дийцар?

а) нохчийн 1адаташна+;

б) паччахьан 1едална;

в) кьелла цалаяларна.

7. Гайсултанов 1умаран дахаран шераш ... ду:

а) 1902-1984;

б) 1920-1979;+

в) 1899-1985.

8. Гайсултанов 1умаран нохчийн халкъан барта кхолларалле боккха безам

кхобллира:

а) дас диначу весеташа;

б) нахе дукха ладег1аро;

в) денанас дийцичу туьйранаша.+

9. Гайсултанов 1умаран произведени <<Болат-г1ала йожар>>...ю:

а) повесть;+

б) роман;

в) поэма.

10. Кусиев 1адиз вина ... районехъ.

а) Веденски;

б) Нажи-йуртан;+

в) Шалински.

11. 1898-1977 х1окху шерашкахъ ваьхна яздархо ву:

- а) Айдамиров Абузар;
- б) Мамакаев Мохьмад;
- в) Ошаев Халид+.

12. Муьлхачу произведени юкъара ду х1ара могланаш?

Ас инарла вийначул т1аьхъа дукха хан яьлла хир яцара. Сан дагна тасаделира
мостаг1ийн окопаш чохъ веана цхъа говза снайпер хилар...

- а) Алун шераш ;
- б) Иччархо Абухъаьжа Идрисов ;+
- в) Ч1ир эцар .

13. Яздархочун нийса йоцу ц1ей, фамилий билгалъяккха:

- а) Сулаев Мохьмад;
- б) Кусаев Салман;+
- в) Арсанукаев Шайхи.

14. Дикаев Мохьмад ... вина.

- а) Г1ойт1ахъ;
- б) Гихт1ахъ;
- в) Берд-к1елахъ.+

15. Х1ара дешнаш ду ... ц1е йолчу стихотворени юкъара:

Сайн хъешана мерза кхача, деган йовхо ца кхойина, Мостаг1 чунна, бекхам
боцуш, цхъа а зулам ца дитина.

- а) Даймехкан сурт ;
- б) Нохчо ву со ;+
- в) Сан Даймохк .

Тест №2

1. Шера ритм а, мукъам а болу произведени:

- а) илли; +
- б) узам ;
- в) эшар.

2. Илли д1адодалуш дукхахьолахь гойту сурт:

- а) самукъане;
- б) юкъара+
- в) ойлане.

3. Иллешкахь алсам хуьлу суртх1отторан г1ирс олу:

- а) аллеори;
- б) метоними;
- в) дустар.+

4. Илли т1ехь х1ума дестийна гойтучу г1ирсах олу:

- а) синекдоха;
- б) гипербола; +
- в) легенда.

5. Иллин коьрта ойла гучуяккхархьама даладо:

- а) афоризмаш;
- б) лаконизмаш;
- в) юх-юха аларш.+

6. Илли т1ехь дуьйцучун к1орггера сурт х1оттадо:

- а) эпитето; +
- б) мотиво;
- в) ладог1аро.

7. Иллешкахь цхьа х1ума кхечунгахула гучуйоккху:

- а) чулацамо;
- б) метафоро; +
- в) пейзажо.

8. Илли т1ехь турпалхочо шен тешаме доттаг1 лору:

- а) шен накъост;

б) шен дин(говр) ; +

в) цхъа а ца лору.

9. Иллин коърта маъ1на чулоцу дешнаш ду:

а) дийцар;

б) долор;

в) дерзор.+

10. Иллин чаккхенехъ хуьлучу «Ма лолда вай,
к1ентий, вовшах безам байна» бохучу дешнех олу:

а) маъ1не далор;

б) т1аьхъараалар;

в) говза дерзор.

**Нохчийн литературин
мах хадоран г1ирсийн фонд
(8 класс)**

1	«Исбаьхьаллин литература»	Сочинени «Даймахке безам»
2	«Исбаьхьаллин литература»	Сочинени «Ламанхойн доьналла
3	«Исбаьхьаллин литература»	Сочинени «Вайн халкъо лайнарг»
4	Тест «Исбаьхьаллин литература»	

Тест «Исбаьхьаллин литература»

1. Бадиев Саид-Салихь вина _____ шарахь

2. «Олдам» дийцаран автор:

- А) М.Мамакаев ;
- Б) Х.Ошаев;
- В) С.Бадиев;

3) «Олдам» дийцаран турпалхой бу:

4. «Д1а-коч,схьа-коч»:

- А) дийцар ду;
- Б) пьеса;
- В) роман;

5. « Д1а-коч,схьа-коч» т1ера коьрта турпалхой:

6.« Дахаран генаш» йазийна _____

7.« Дахаран генаш»:

- А) поэма йу;
- Б) дийцар ду;
- В) туьйра ду;

8. Арсанукаев Шайхи вина _____

9. «Тимуран тур» йазийна _____

10. Муълхачу повесть йукъара ду х1ара моҗланаш?

Тоийта! Х1инцалц х1орш

Дика ловзийна.

Баха д1а гучуъра

Декъазнаш суна. _____

11. Хасбулатов Ямлихан вина _____ шарахъ.

12. «Маьрк1аж-бодан т1ехъ к1айн хьоькх»

йазийна _____

Тест 2

1. Нохчийн литературин бухбиллархой

лору _____

2. Израил, Сапийат, Элашби, Ваха-Бадиев С., муълхачу произведенин турпалхой бу:

А) «Олдам» ;

Б) «1адат»;

В) «1имран»;

3. «Олдам»..

А) дийцар ду;

Б) пьеса;

В) роман;

4. «Хьоме-йурт» т1ера коьрта турпалхой:

5. Бисултанов Апти вина _____

6. Муълхачу стихотворенин йукъара ду х1ара моҗланаш:

Тхан наной хьан кьина

Болхучу дийнахъ

Дала ларйойла хьо,

Тхан Нана-.....(_____)

7. « Лаьтта т1ехь лаьмнаш х1иттош»

- А) стих;
- Б) дийцар;
- В) поэма;

8. « Маьлхан каш»

йазийна _____

9.Ахмадов Муса вина _____

10. «Дег1аста» стихотворени йазийна _____

11.Муьлхачу стихотворенин йукъара ду х1ара могланаш:

Нуьцкъала хьох даьхна,

Дуьнен чохь даржийна,

Хьан лаьттан кошан барз

Хиллачех хьобгуш,(_____)

12. «Маьлхан каш»

- А) стих;
- Б) дийцар;
- В) поэма;